

TOTS ELS ARXIUS, PETITS I GRANS

LA FOTOGRAFIA ALS ARXIUS DEL PROGRAMA DE MANTENIMENT DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA

Patricia Álvarez Martínez

Arxivera itinerant de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona

Introducció

El títol d'aquest article sorgeix a partir de la lectura de la novel·la “Totes les bèsties, petites i grosses” escrita pel veterinari James Alfred Wight, sota el pseudònim de James Herriot, a partir de les seves vivències com a veterinari a l'Anglaterra rural dels anys anteriors a l'esclat de la Segona Guerra Mundial. Durant la concepció d'aquest article vam pensar que, adaptant-lo, es podia adequar al que volem explicar aquí. D'una banda, el principal objectiu és presentar quina és la situació de la documentació fotogràfica als “petits” arxius de poblacions menors de 10.000 habitants que formen part del Programa de Manteniment de la Xarxa d'Arxius Municipals de Diputació de Barcelona. Una gran part d'aquests es troben en territori eminentment rural i compten amb el suport d'un arxiver itinerant. Es pretén posar de relleu que als petits municipis, i no només als grans, també hi ha patrimoni documental fotogràfic, que s'està treballant amb ell i el valor afegit que suposa pels ajuntaments ser custodis del seu propi patrimoni documental.

D'altra banda, el títol ofereix una segona lectura. A la novel·la, una part important del protagonisme, com és obvi, se l'emporten els animals, però podem considerar que al llarg del relat, els humans (o les “bèsties grosses”) són tan o més protagonistes que els mateixos animals (o les “bèsties petites”). De la mateixa manera, al Programa de Manteniment no només són importants els documents, o en el cas que ens ocupa, la documentació fotogràfica, sinó que gairebé ho són tant, o més, els actors que participen en el model de treball que presentem a continuació.

La Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona

L'any 2001 Catalunya va ser pionera en la regulació legal dels seus arxius amb la publicació de la llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documentsⁱ. Aquesta llei recull l'obligació legal de tots els ajuntaments i ens locals de tenir cura i gestionar la seva documentació, però només obliga als municipis majors de 10.000 habitants a tenir el seu arxiu propiⁱⁱ. A partir d'aquí, les administracions d'àmbit supramunicipal en territori català ofereixen diverses opcions als petits municipis per tal de tenir cura de la seva documentació, totes igualment legítimes. Una d'elles és la que ofereix la Diputació de Barcelona.

La Diputació de Barcelona és l'ens supramunicipal que, com les altres diputacions arreu de l'Estat espanyol, dona suport tècnic, econòmic i tecnològic als ajuntaments de la demarcació. Aquesta assistència es concreta específicament en la transferència de recursos tècnics, econòmics i materials: atorgament d'ajudes i subvencions, compres conjuntes de material, assessorament tècnic o, com veurem a continuació, la prestació directa d'un servei per part del personal de la Diputació.

Tenint en compte totes aquestes circumstàncies, la Diputació de Barcelona crea l'any 2003ⁱⁱⁱ la Xarxa d'Arxius Municipals (d'ara en endavant XAM) per tal de donar suport a tots els arxius de la demarcació de Barcelona que s'hi vulguin adherir. La XAM

distingeix dues fórmules de cooperació segons les dimensions i les circumstàncies de cada municipi. Una de les modalitats de cooperació és l'anomenada "Central de Serveis Tècnics", destinada a assistir a aquells municipis que compten amb personal tècnic d'arxiu a la seva plantilla, la gran majoria en poblacions superiors als 10.000 habitants.

La segona modalitat de cooperació i sobre la qual centrarem el contingut d'aquest article, és l'anomenat "Programa de Manteniment", destinat específicament als municipis menors de 10.000 habitants i que no compten amb un tècnic d'arxiu en plantilla. L'adhesió a qualsevol de les dues modalitats de cooperació es formalitza mitjançant la signatura d'un conveni, i en el cas del Programa de Manteniment, això comporta l'assistència directa i de forma regular d'un tècnic superior d'arxiu de la plantilla de la Diputació, el conegut com a "arxiver itinerant". Al conveni^{iv} que signen la Diputació i cada ajuntament s'especifiquen els compromisos que adquireixen cada una de les parts per tal de gestionar el servei d'arxiu municipal. Per part de la Diputació de Barcelona s'ofereix el manteniment del Servei d'Arxiu Municipal, la implementació d'un sistema de gestió documental uniforme, l'assessorament en l'adequació dels espais d'arxiu, programes de restauració i digitalització anuals, i la compra conjunta de material i aparells de conservació. Per part de l'ajuntament, entre altres, s'adquireix el compromís de nomenar una persona de la seva plantilla la qual serà el referent diari pel que fa a les consultes de l'arxiu, garantirà el servei de consulta i préstec i actuarà com intermediari entre l'ajuntament i l'arxiver itinerant. Des de la Diputació se li oferirà un programa de formació continua en matèria d'arxius. Les relacions entre els ajuntaments i la Diputació, així com les funcions del Servei d'Arxiu Municipal, queden regulades a través d'un model de Reglament proposat per la Diputació i que cada ajuntament ha d'aprovar.

Part de l'èxit del Programa de Manteniment radica en aquest duet integrat per l'arxiver itinerant i la persona de suport, i sobretot, en que els ajuntaments creguin en el projecte, dotant-lo d'infraestructura i recursos. El Programa de Manteniment aposta per la vinculació del patrimoni documental al seu territori d'origen i per que els ajuntaments considerin els seus arxius municipals com a custodis del seu patrimoni documental. Es tracta de que l'arxiu deixi de ser vist com un problema, i es converteixi en un element de valor pel territori.

Gairebé vint anys després de la seva creació, el Programa de Manteniment està format per vuit arxivers itinerants repartits per dotze (de les tretze) comarques de la demarcació de Barcelona, i dos arxivers coordinant l'equip des de l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) a Barcelona. Integrat dins de la mateixa OPC existeix el Laboratori de conservació-restauració que compta amb una especialista en obra gràfica i document que col·labora amb el grup d'arxivers itinerants fent assessoraments puntuals relatius a temes de conservació preventiva i coordinant els programes anuals de restauració que ofereix la mateixa OPC. Actualment el Programa presta servei a 158 municipis menors de 10.000 habitants^v. Durant tot aquest temps el Programa ha hagut d'abordar el tractament de documentació múltiple i diversa, entre la qual, la documentació fotogràfica.

La documentació fotogràfica als arxius del Programa de Manteniment

L'any 2019, en el marc d'un projecte final del Postgrau en gestió, preservació i difusió d'arxius fotogràfics organitzat per l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents, es va realitzar un estudi de la situació de la documentació fotogràfica als llavors 147 municipis que gestionava el Programa de Manteniment. L'estudi va

rebel·lar que gairebé un 63% dels arxius del Programa conservaven documentació fotogràfica. En aquell moment es van comptabilitzar que la suma total aproximada era de 176.896 exemplars. Una xifra que, a data d'avui, s'ha més que duplicat pels ingressos importants dels tres últims anys. Calculem que, entre els nous arxius que s'han incorporant a la xarxa, i les últimes donacions que s'han fet, estaríem parlant d'uns 540.000 exemplars fotogràfics custodiats, aproximadament, als arxius del Programa de Manteniment. Es tracta d'una xifra a tenir en compte, no només pel volum, sinó per l'àmplia representativitat d'una part del territori que moltes vegades queda silenciada quan parlem d'arxius al nostre país. Una xifra que considerem s'hauria de tenir en compte quan el Departament de Cultura de la Generalitat realitzi el cens de fotografia de les comarques barcelonines^{vi}.

Quan parlem de fotografies als arxius del Programa de Manteniment cal destacar en primer lloc, i sense cap mena de dubte, el cas de l'arxiu municipal de Súria, a la comarca del Bages. Amb una població de 5.923 habitants^{vii}, l'arxiu municipal^{viii} està organitzat des de l'any 2009 i forma part del Programa de Manteniment de la Diputació de Barcelona des de l'any 2010. Destaca per la riquesa dels seus fons privats, amb 15 fons diferenciats, de procedències i tipologies diverses. Pel que fa pròpiament a la documentació fotogràfica podem dir que lidera el rànquing entre tots els arxius del Programa de Manteniment per la quantitat de fotografia que custodia. Més de la meitat del total d'exemplars fotogràfics comptabilitzats al Programa són de l'arxiu municipal de Súria. Destaquen els fons dels dos fotògrafs més importants a la població durant la segona meitat del segle XX: el fons Vila-Vers (1955-2005), format per uns 200.000 negatius, i el fons Fotografia Juncadella (1943-2015), format per uns 150.000 negatius, però, aquest últim, també per positius, panells amb composicions temàtiques fetes pel mateix fotògraf i tots els aparells i material fotogràfic que complementa la part documental.

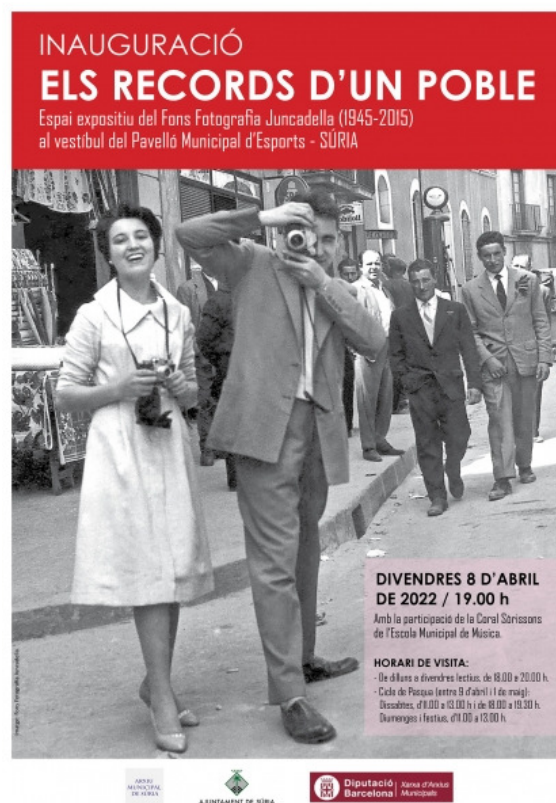

Figura 1. Cartell de l'exposició dedicada al Fons Fotografia Juncadella. Arxiu Municipal de Súria

Es tracta de dos fons de fotogràf local de la segona meitat del segle XX, similars a tants d'altres arreu del país. El fet diferencial a Súria és que, per les dimensions de la població (recordem que a Súria no superen els 6.000 habitants), són dos fotogràfs coneguts i referencials per al conjunt de la població. No deixa de ser significatiu que dues vies d'accés al municipi estiguin guarnides amb fotografies d'aquests dos fons. Fotografies destacades del fons "Fotografia Juncadella" s'han fet servir per decorar uns grans finestrals d'una nau industrial de propietat municipal situada en una via d'accés a la població. En un altre punt de la població, les fotografies del fons "Vila-Vers" decoren la paret d'una benzineria. Són exemples que, potser, poden sonar com a superficials, però que no ho són, ja que el fet que les fotografies, dipositades i conservades a l'arxiu municipal, tingui aquests grans aparadors a la vista de qualsevol ciutadà, denoten la importància que es dona al patrimoni fotogràfic local.

Figura 2. Nau industrial en una via d'accés a Súria decorada amb alguna de les fotografies del fons Fotografia Juncadella

Un altre exemple destacat és el de l'arxiu municipal de Gelida^{ix}, població de 7723 habitants^x a la comarca de l'Alt Penedès, també molt ric en fons privat. El seu quadre de fons aplega un total de trenta fons privats, dels quals, dos són de fotogràfs semi-professionals: el fons Pere Gibert "Gubi" (1943-2008) i el fons Fotografia Tarrida (1920-2000). A més a més, hi ha presència de suports fotogràfics en altres fons amb documentació majoritàriament textual, com per exemple, el fons de l'arquitecte Armand Mas Tulla que inclou fotografia en placa de vidre, o la col·lecció de postals de la família Vila-Badia, la qual va servir de base per una exposició de postals antigues que va organitzar l'arxiu municipal l'any 2015^{xi}.

Però no només comptem amb les fotografies dels fons privats que es custodien als arxius del Programa de Manteniment. També hem de tenir en compte la fotografia que hi ha en una bona part dels fons municipals. Per posar un exemple, podríem citar el cas de l'arxiu municipal de Tona^{xii}, a la comarca d'Osona, amb 8.368 habitants. Com en tants d'altres arxius del Programa, actualment s'està treballant activament en la instal·lació de la documentació fotogràfica amb materials adequats per a la seva conservació i una part important del mateix fons s'ha digitalitzat. Com també passa en molts d'altres arxius de poblacions més grans, el fons fotogràfic municipal de Tona va participar en l'edició de llibre de fotografies de la col·lecció "L'Abans".

A diferència del que pot passar amb arxius de poblacions més grans, aquests "petits" arxius no compten amb comptes propis a les xarxes socials, sinó que s'integren a les xarxes socials més generals dels ajuntaments. Valgui com a exemple el cas de l'arxiu municipal de Begues^{xiii}, a la comarca del Baix Llobregat. Amb una població de 7.356 habitants^{xiv}, l'Ajuntament compta amb un departament de Comunicació molt actiu a les xarxes socials, amb perfils a Instagram^{xv}, Twitter^{xvi} i Facebook^{xvii}. Per cada una

d'aquestes xarxes l'ajuntament compta amb un perfil únic que crea continguts basats en tots els serveis i les activitats organitzades per l'ajuntament, inclòs l'arxiu municipal. L'arxiu hi col·labora de manera més o menys regular, especialment durant els mesos d'estiu. Una de les activitats destacades a xarxes durant els estius de 2020 i 2021 ha estat l'activitat "Begues. On és?", a partir de fotografies en blanc i negre del fons municipal i que induïa a la participació ciutadana per esbrinar l'espai del poble que apareixia representat^{xviii}. Si analitzem l'exploració de les dades de xarxes duta a terme pel Departament de Comunicació de l'ajuntament, i comparem les interaccions a xarxes durant el mateix període amb altres publicacions d'altres temàtiques, les publicacions d'aquestes fotografies de l'arxiu van despertar més interès a l'hora de clicar, compartir i interactuar. Un exemple més de com la fotografia pot servir com element per atreure i donar a conèixer al públic el Servei d'Arxiu Municipal.

Figura 3. Imatge promocional de l'activitat a les xarxes socials "Begues. On és?". Ajuntament de Begues

I com aquests exemples, podríem continuar amb tants d'altres... Exemples de que, tot i no funcionar com arxius municipals "a l'ús", amb el tècnic d'arxiu de manera presencial els cinc dies a la setmana, durant set hores diàries, aquests arxius estan desenvolupant les tasques pròpies de qualsevol altre arxiu municipal: custodiant, tractant i divulgant el seu patrimoni documental.

Les potencialitats del treball en xarxa

Els quatre casos que hem citat anteriorment són exemples de la feina que s'està duent a terme en quatre arxius concrets de manera independent. Però, no hem de perdre de vista que el Programa de Manteniment està encabint dins de la Xarxa d'Arxius Municipals i que els vuit arxivers itinerants que es troben repartits pel territori treballen amb unes mateixes eines i amb una metodologia compartida i consensuada. Aquest fet facilita l'organització d'activitats de divulgació conjuntes que posen de relleu la riquesa documental que existeix als petits municipis de la demarcació i crea diàlegs interessants que d'altra manera difícilment es produirien.

D'aquestes activitats conjuntes ens agradaria destacar-ne dues. El que podríem considerar l'activitat més destacada que organitza el Programa de Manteniment és l'exposició virtual que cada any s'inaugura al mes de juny durant la Setmana Internacional dels Arxius. A partir d'una temàtica concreta sobre la qual es pugui trobar documentació als arxius municipals, s'obre virtualment una exposició on dialoguen i

s'enriqueixen mútuament els documents provinents dels arxius del Programa de Manteniment. Aquest any 2022, s'ha organitzat la desena exposició i la temàtica triada ha estat l'exhibició del cinema en l'àmbit local. Sota el títol "Arxius de cine"^{xix}, i amb un pròleg del director de fotografia Tomàs Pladevall (premi Gaudí d'Honor 2022), s'exhibeixen un total de 81 documents provinents de 34 municipis menors de 10.000 habitants.

Figura 4. Material promocional de l'exposició virtual "Arxius de cine" organitzada per Diputació de Barcelona

Una altre acció destacada de divulgació conjunta és el que s'ha anomenat "Docs XAM Agenda 2030"^{xx}. A partir dels disset objectius de desenvolupament sostenible aprovats per la ONU l'any 2015 per tal de ser assolits a nivell mundial l'any 2030, s'han escollit disset documents temàticament relacionats amb cada un dels objectiu, fent dialogar d'aquesta manera passat i futur. Els documents utilitzats són de tipologies i suports diversos, però la fotografia ha estat molt present. Per exemple, en el cas de l'objectiu "Consum i producció responsable" es va escollir com a document una fotografia de l'arxiu municipal d'Orpí, de l'any 1911, on apareixia una manifestació en defensa de la riera del Carme a Santa Càndia^{xxi}. Cada document s'ha acompanyat d'una fitxa amb la informació de context, la fitxa descriptiva NODAC i la seva geolocalització.

Figura 5. Docs XAM Agenda 2030. Objectiu: Consum i producció responsable. Diputació de Barcelona

Reptes de futur pels arxius del Programa de Manteniment

Tot i la molta feina feta fins a dia d'avui, el Programa de Manteniment té encara un llarg camí a recórrer amb uns quants reptes de futur. El principal, i potser el més important, és fer encara més visible la feina que s'ha i s'està duent a terme. Comptem amb una bona eina, el GIAM, que durant tots aquests anys ens ha ajudat a descriure els nostres fons, però aquesta és només d'ús intern. Els inventaris-catàlegs de tots els arxius del Programa estan accessibles a la Comunitat Virtual de la XAM^{xxii}, però ens queda per resoldre com donem sortida d'una manera més àgil i atractiva a tots aquests continguts i a les múltiples campanyes de digitalització que s'han dut a terme en aquests últims anys.

Un altre aspecte important és que tota la feina feta sigui reconeguda a nivell oficial i que els arxius del Programa de Manteniment puguin optar a formar part del Sistema d'Arxius de Catalunya (SAC). El decret 190/2009, de 9 de desembre, dels requisits dels arxius del Sistema d'Arxius de Catalunya^{xxiii}, conté alguns requisits que fan molt difícil que aquests arxius de petites poblacions puguin accedir-hi. Creiem, doncs, que ara, amb l'aprovació del nou Pla d'Arxius, i amb la revisió a l'horitzó de la Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents, seria un bon moment per replantejar alguns dels requeriments del SAC o, si més no, que aquests contemplessin circumstàncies especials per als petits municipis.

Conclusió

Des de la seva creació l'any 2003, la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona i, en concret el Programa de Manteniment, s'ha anat estenent pel territori, normalitzant els arxius municipals i treballant per la conservació, divulgació i accessibilitat de la documentació.

Aquesta feina ha inclòs la documentació fotogràfica, tan municipal com provinent de fons privats, arribant a gestionar més de mig miler de fotografies. Aquest volum, i la seva àmplia representació territorial, des de les comarques més muntanyenques del Berguedà fins a l'àrea metropolitana del Baix Llobregat, fan que aquestes esdevinguin un conjunt interessant que ha de formar part del patrimoni documental del país. Un patrimoni documental custodiat a tot tipus d'arxius, petits i grans.

ⁱ Portal jurídic. Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents
<https://portaljuridic.gencat.cat/eli/es-ct/l/2001/07/13/10> [Consulta: 17/7/2022]

ⁱⁱ Article 31.1 de la Llei 10/2002, de 13 de juliol, d'arxiu i documents
<https://portaljuridic.gencat.cat/eli/es-ct/l/2001/07/13/10> [Consulta: 17/7/2022]

ⁱⁱⁱ Des de l'any 1992 ja s'estava donant suport als ajuntaments en matèria d'arxius municipals davant d'una situació precària dels mateixos. Veure també:
<https://www.dacoruna.gal/files/9315/9420/0775/LIBRO MUNICIPALES Archivo Web.pdf>
[Consulta: 17/7/2022]

^{iv} Conveni tipus pel qual es regula l'adhesió a la Xarxa d'Arxius Municipals en la seva modalitat de Programa de Manteniment per a municipis amb grup de població de 0 a 1.000
https://cido.diba.cat/normativa_local/10697742/conveni-tipus-pel-qual-es-regula-ladhesio-a-la-xarxa-darxius-municipals-en-la-seva-modalitat-de-programa-de-manteniment-per-a-municipis-amb-grup-de-poblacio-de-0-a-1000-habitants-diputacio-de-barcelona-gerencia-de-serveis-de-cultura [Consulta: 17/7/2022]

Conveni tipus pel qual es regula l'adhesió a la Xarxa d'Arxius Municipals en la seva modalitat de Programa de Manteniment per a municipis amb grup de població de 1.001 a 5.000

https://cido.diba.cat/normativa_local/11237821/conveni-tipus-pel-qual-es-regula-ladhesio-a-la-xarxa-darxius-municipals-en-la-seva-modalitat-de-programa-de-manteniment-per-a-municipis-amb-grup-de-poblacio-de-1001-a-5000-habitants-diputacio-de-barcelona-gerencia-de-serveis-de-cultura [Consulta: 17/7/2022]

Conveni tipus pel qual es regula l'adhesió a la Xarxa d'Arxius Municipals en la seva modalitat de Programa de Manteniment per a municipis amb grup de població de 5.001 a 10.000

https://cido.diba.cat/normativa_local/11237824/conveni-tipus-pel-qual-es-regula-ladhesio-a-la-xarxa-darxius-municipals-en-la-seva-modalitat-de-programa-de-manteniment-per-a-municipis-amb-grup-de-poblacio-de-5001-a-10000-habitants-diputacio-de-barcelona-gerencia-de-serveis-de-cultura [Consulta: 17/7/2022]

^v *Comunitat virtual de la Xarxa d'Arxius Municipals. Municipis del Programa de Manteniment*
<https://xam.diba.cat/wiki/arxiu-del-programa-de-manteniment> [Consulta: 17/7/2022]

^{vi} Cobo Barri, Enric. «Cens de fotografia de Catalunya: orígens, metodologia i resultats a les comarques de Girona, Lleida, Tarragona, i les Terres de l'Ebre». *Lligall*, [en línia], 2019, Núm. 43, p. 146-74, <https://raco.cat/index.php/lligall/article/view/370209> [Consulta: 17/7/2022]

^{vii} Dades de l'1 de gener de 2021

^{viii} *L'Arxiu Municipal de Súria a la Comunitat Virtual de la Xarxa d'Arxius Municipals*
<https://xam.diba.cat/wiki/arxiu-municipal-de-suria> [Consulta: 17/7/2022]

^{ix} *L'Arxiu Municipal de Gelida a la Comunitat Virtual de la Xarxa d'Arxius Municipals*
<https://xam.diba.cat/wiki/arxiu-municipal-de-gelida> [Consulta: 17/7/2022]

^x Dades de l'1 de gener de 2021

^{xi} *Ajuntament de Gelida. Notícia de la inauguració de l'exposició "Gelida, postals de fa 100 anys"*
<https://www.gelida.cat/municipi-per-temes/cultura/-cultura/gelida-postals-de-fa-100-anys-1429629593.html>

^{xii} *Pàgina web de l'arxiu municipal de Tona* <https://www.tona.cat/municipi/guia-del-municipi/serveis/2015-01-13-arxiu-municipal-de-tona.html> [Consulta: 17/7/2022]

^{xiii} *Pàgina web de l'arxiu municipal de Begues*
<https://www.begues.cat/ajuntament/serveis/serveis-municipals/arxiu-municipal.html> [Consulta: 17/7/2022]

^{xiv} Dades de l'1 de gener de 2021

^{xv} *Perfil d'Instagram de l'Ajuntament de Begues* <https://www.instagram.com/ajuntament.begues/> [Consulta: 17/7/2022]

^{xvi} *Perfil de Twitter de l'Ajuntament de Begues*
<https://twitter.com/ajbegues?s=20&t=YhziTvnLmT4cU5DtXKmHQ> [Consulta: 17/7/2022]

^{xvii} *Perfil de Facebook de l'Ajuntament de Begues*
<https://ca-es.facebook.com/ajuntamentdebegues> [Consulta: 17/7/2022]

^{xviii} *Ajuntament de Begues. Notícia del passatemp d'estiu " Begues. On és?"*
<https://www.begues.cat/actualitat/noticies/aquest-estiu-juga-a-descobrir-els-carrers-antics-de-begues.html> [Consulta: 17/7/2022]

^{xix} *Exposició virtual "Arxius de Cine"*
https://www.diba.cat/web/exposicions/-/arxiu-de-cine#anclaSeccion_0 [Consulta: 17/7/2022]

^{xx} Docs XAM Agenda 2030 <https://www.diba.cat/es/web/opc/docs-xam-agenda-2030> [Consulta: 17/7/2022]

^{xxi} Objectiu de desenvolupament sostenible “Consum i producció responsables”
<https://www.diba.cat/web/opc/consum-i-producci%C3%B3-responsables> [Consulta: 17/7/2022]

^{xxii} Instruments de descripció a la Comunitat Virtual de la Xarxa d'Arxius Municipals
<https://xam.diba.cat/wiki/instruments-de-gestio-documental> [Consulta: 17/7/2022]

^{xxiii} Portal jurídic. Decret 190/2009, de 9 de desembre, dels requisits dels arxius del Sistema d'Arxius de Catalunya <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=503915> [Consulta: 17/7/2022]